

TAKÁCS PÉTER*

SOMLÓ BÓDOG JEGYZETEI CICERO ÁLLAM- ÉS JOGBÖLCSELETÉRŐL**

Az 1918-as és 1919-es „influenzák és forradalmak után”¹ Somló Bódog felhagyott az ún. „első filozófia” kidolgozására irányuló törekvéssel,² s – minden bizonnyal a történelem alakulására reagálva – egy állambölcseleti mű megírásába kezdett. Elhatározását és tervét egy csaknem hatszáz lapból álló autográf kézirat³ dokumentálja, melyből egy elmélettörténeti jellegű mű körvonalai rajzolódnak ki. Bár a fennmaradt kéziratnak van egy rövid „tematikus” része is, a mű vélhetően az államelméletek történetébe ágyazva mutatta volna be az államról kialakított nézeteit. Ahogyan életművének egyik első elemzője, Litván György fogalmazott: Somló a régmúltba fordulva mondott ítéletet saját koráról.⁴ Az elmélettörténet ilyen „alkalmazását” vagy „felhasználását” nem kényszernek tekintette (hisz nem ismerte a tartós diktatúrák viszonyait, ahol ez egy lehetséges kutatói attitűd), hanem az koncepcionális teoretikus döntés volt számára.

„Minden történelemírásnak – vetette papírra – azon feladat vagy cél szempontjai szerint kell igazodnia, amelynek szolgálni kíván. Mi a következőkben az államfilozófia történelmét nem öncélként, hanem mint a rendszeres állambölcselet és politika segédeszközét üzzük. Ezért bennünket a következőkben az fog érdekelni, hogy

* Egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 9026 Győr, Áldozat u. 12.

E-mail: takacs.peter@sze.hu.

** A forrásfeldolgozást és e bevezető megírását az OTKA K 108790. számú, *A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok* című projektjének támogatása tette lehetővé. Az itt közölt forrásanyag elméleti háttérével kapcsolatos elgondolásaimat a *Somló Bódog államelmélete (i)* című előadásban fejtettem ki. Ez a *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem* által szervezett, a „Magyar Tudomány Napja Erdélyben: Somló Bódog, Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiájának aktualitása (Magyar Jogfilozófusok Kolozsvári Tanácskozása)” című rendezvényen hangzott el, 2015. november 7-én, Kolozsváron. Az előadás anyagának szerkesztett és kibővített változatát *A pillanat vagy az örökkévalóság nézőpontjából?* című írásom [megjelenés alatt] tartalmazza.

¹ A különös fordulat Somló naplőbejegyzésére utal, ahol 1919 áprilisában így fogalmazott: „egy második influenza és egy második, a bolsevik forradalom után” stb. Lásd Somló Bódog: *Naplőjegyzetek* [Kézirat] OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3038/4. köt., 1919. április 5.

² E törekvés jelentőségéről lásd SZEGŐ Katalin: „Somló Bódog értékelmélete” in SOMLÓ Bódog: *Értékfilozófiai írások* [szerk. SZEGŐ Katalin] (Kolozsvár – Szeged: Pro Philosophia – JATE 1999) 10–37, 12. Az „első filozófiából” elkészült jegyzetei később megjelentek nyomtatásban; az anyagot Moór Gyula rendezte sajtó alá. Lásd Felix SOMLÓ: *Prima Philosophia. Gedanken zu einer Ersten Philosophie* (Berlin – Leipzig: Walter de Gruyter 1926).

³ SOMLÓ Bódog: *Állambölcseleti jegyzetek* [Kézirat] OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3039 és SOMLÓ Bódog: „Platon államtana” és *vegyes jogfilozófiai jegyzetek* [Kézirat] OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3040.

⁴ Lásd LITVÁN György: „Egy magyar tudós tragikus pályája a század elején: Somló Bódog (1873–1920)” *Valóság* 1973/8. 32–42, 41.

mit tanulhat az állambölcészlet mai művelője annak történelméből. Ezért az állambölcészlet múltjának csak azokkal a termékeivel kell foglalkoznunk, amelyek vagy a tudományok minden időkre szóló igazságait tartalmazzák, azok ismereteit előre viszik; vagy pedig oly munkákkal, amelyek a mai államfelfogásra – ha nem is tartalmaznak éppen igazságokat[de] – befolyással voltak, a gyakorlati politikába és az alkotmányfejlődésbe belefolytak és azon nyomot hagytak.”⁵

A tervezett állambölcseleti mű egy része a korábbi évtizedek során nyomtatásban is megjelent – igaz „szétszórtan” és részletekben. Két hosszabb tanulmányt – egy Platónról és egy Machiavelliről szólót – maga Somló adott le közlésre a *Magyar Jogi Szemlébe* és a *Társadalomtudományba*; ezek egyikének megjelenését még megelőlte.⁶ Számos vázlatának – így a tematikus állambölcseleti jegyzeteknek,⁷ valamint az Arisztotelész *Politikájáról* és Szent Ágoston állambölcseletéről írott feljegyzéseinek⁸ – a megjelentetése Varga Csabának köszönhető; ezek a szövegek a *Magyar Filozófiai Szemlében* és az *Állam- és Jogtudományban* jelentek meg az 1980-as években. Hosszabb vázlatai köréből nem jelent még meg az Aquinói Szent Tamás állam- és jogbölcseletéről írott jegyzet-anyag. Az egy-két oldalas jegyzetek olykor – így Polübiosz és Bodin esetén – csak fejezetcímlapok, esetleg rövid bölcsességek (Xenophón esetében pusztán annyi, hogy ő volt az ókor Machiavellije), a rövidebb vázlatok pedig – például az a négy lap, amit Kempis Tamásról, a ma már alig tárgyalt középkori teológusról és misztikusról írt – legfeljebb csak árnyalják a képet. Aki meg akarja ítélni az egész kézirat tartalmát, annak e szétszórtan megjelent és a még kéziratban lévő anyagot valahogyan egybe kell olvasnia, hogy ne mondjam: „egybe kell néznie”.

A körvonalak érzékeltetésére jelzem itt az *Állambölcseleti jegyzetek* belső terjedelmi arányait. Az *OSZK Quart. Hung. 3039* jelzetű kézirati anyag tartalma a következő: „Állambölcseleti jegyzetek” 60 lap (1–60.), „Az állambölcsezet történelme” 11 lap (61–71.), „Plátó” 93 lap (72–164.), „Xenophon” 1 lap (165.), „Aristoteles” 75 lap (166–240.), „Polybios” 1 lap (241.), „Cicero” 35 lap (242–276.), „Szent Ágoston” 37 lap (277–313.), „Kempis Tamás” 4 lap (314–317.), „Aquinói Szent Tamás” 40 lap (318–357.), „Machiavelli” 4 lap (355–358.). A *Quart. Hung. 3040* kézirat tartalma: „Platon államtana” 33 lap (1–33; ez gyakorlatilag a *Magyar Jogi Szemlének* leadott írás végleges kézírata), „Xenophon” 6 lap

⁵ Somló 3039 (3. lj.) 64–65.

⁶ Somló Bódog: „Platón államtana” *Magyar Jogi Szemle* I. 1920. május 1. V. 290–300; különlenyomat [Magyar Jogi Szemle Könyvtára 2.] (Budapest: Pallas 1920) 1–13. és Somló Bódog: „Machiavelli” *Társadalomtudomány* 1921/1. 41–69; különlenyomat (Budapest: Politzer 1921) 1–32. (Az 1921-ben indult *Társadalomtudomány* az írást Moór Gyula Somlóról szóló nekrológja [17–40.] után közölte.)

⁷ Somló Bódog: „Állambölcseleti jegyzetek” [közvetette Varga Csaba] *Állam- és Jogtudomány* 1985/2. 363–373. Lásd ehhez bevezető elemzésként VARGA Csaba: „Somló Bódog végső summázata: az ismeretlen Állambölcseleti jegyzetek” *Állam- és Jogtudomány* 1985/2. 359–363.

⁸ Somló Bódog: „Aristoteles” [jegyzetek] *Magyar Filozófiai Szemle* 1981/6. 819–835. és „Somló Bódog Jegyzetei Augustinus állambölcseletéről” *Állam- és Jogtudomány* 1985/4. 778–783. Mindkettőt közölte Varga Csaba; bevezető elemzésként lásd VARGA Csaba: „Somló Bódog jegyzetei Arisztotelész állambölcseletéről” *Magyar Filozófiai Szemle* 1981/6. 816–819. és uő.: „Somló Bódog jegyzetei Augustinus állambölcseletéről” *Állam- és Jogtudomány* 1985/4. 777.

(34–39.), „Bodin” 1 lap (40.) és „Machiavelli” 217 lap (41–258; ez gyakorlatilag a *Társadalomtudományban* megjelent cikk előzetes kéziratára).

Az alábbiakban Somló Bódog Cicero állam- és jogbölcseletéről szóló, eredetileg 34 lapból álló kéziratát tesszük közzé.⁹ A szöveget az időközben történt helyesírási változtatások szerint korrigáltam, ideértve az ógörög nevek írásmódjában bekövetkezett változásokat is. Az alkotómunka során elkerülhetetlen kisebb elírásokat, befejezetlenségeket vagy szóismétléseket értelem szerint javítottam. Néhány helyen kis mértékben stilisztikai szempontból is kiigazítottam a szöveget – nagyjából úgy kezelve a dolgot, mintha a szerző bevitte volna azt egy könyvkiadó vagy folyóirat szerkesztőségébe, ahol nemcsak az alkotót, de az olvasói igényeket is tisztelik, és gyakran javasolnak kisebb változtatásokat. A stilisztikai javítások során ugyanakkor igyekeztem megőrizni a szövegek kézirat-jellegét, tehát bizonyos fokú befejezetlenségét is. Ennek volt része, hogy néhány kiolvashatatlan szót „?”-lel jelöltem, a rövidítéseket többször nem oldottam fel, stb. A szöveg gondozása során a lehető legnagyobb gondossággal igyekeztem eljárni.¹⁰

A kézirat margóján többféle feljegyzést találunk: részint szerzői oldalszámozást római és arab számokkal (ez vélhetően az anyag egy későbbi rendezését kívánta megkönnyíteni), részint Cicero műveinek helyeit jelző számokat vagy rövid utalásokat. Az előbbieket elhagytam, az utóbbiakat nem, hiszen azok Somló munkamódszerébe engednek bepillantást. E módszer megfigyelése egyébként is tanulságos lehet. Mint az itt közölt szövegből is mindjárt látható, Somló – egy általános értékelés és szellemes kritikai áttekintés után – elsősorban a klasszikus szövegek közvetlen, de általánosítható mondandóját emelte ki, és azokhoz fűzött hosszabb-rövidebb reflexiókat. Eleinte hosszabbakat és elvontabbakat, aztán rövidebbeket, itt-ott szinte beleragadva a szövegbe, mígnem aztán egy-egy fontos kortársi szempont újból kiemelte abból, hogy saját korára vonatkoztassa a régi gondolatokat. Már pusztán e módszer miatt is érdemes tanulmányozni e jegyzeteket.

A kézirati anyagban nincsenek lábjegyzetek; az alábbi szöveg valamennyi jegyzete tőlem származik és azok a mai olvasónak szólnak. Jellegük, mennyiségük (száruk) és szövegük kialakításakor az állam- és jogbölcselet kérdései, Somló Bódog elmélete, esetleg Cicero magyar recepciója iránt érdeklődő tipikus olvasó vélhető igényeit vettem alapul.

⁹ A kézirat gondozásában és a jegyzetapparátus elkészítésében segítségemre volt Busa Réka, akinek itt köszönöm meg közreműködését. Ugyancsak köszönöm az *Állam- és Jogtudomány* anonim lektorának észrevételeit s Kőnczöl Miklós szövegezéssel kapcsolatos tanácsait és segítségét. Megjegyzem, hogy Somló Bódog kézirati hagyatékának, naplójának és levelezésének tanulmányozását – VARGA Csaba korábbi közleményei (lásd 7–8. lj.) mellett – SCHWEITZER Gábor és HALÁSZ Iván: „Peregrináció Germániában: Somló Bódog a lipcsei és a heidelbergi egyetemen (1896–1897)” című írása (*Jogtudományi Közlöny* 2010/6. 286–297.) ösztönözte.

¹⁰ E módszert alkalmaztam a *Jogbölcselet. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanár Jogi Alaptan című műve nyomán* (Budapest: Grill 1920) című szöveg gondozásakor annak újraközlése során. Lásd SOMLÓ Bódog: *Jogbölcselet. A Juristische Grundlehre kivonata* [szerk. TAKÁCS Péter] (Miskolc: Bibor 1995). A szövegkorrekciók ellenőrzésére szolgáló kéziratot a *Jogbölcselet* esetén az Országgyűlési Könyvtárban helyeztem el. Jelen esetben is gondoskodok arról, hogy a szövegkorrekciók iránt érdeklődő szakmai közvélemény egy nyilvános közkönyvtárban viszonylag könnyen ellenőrizhesse munkámat.